

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
Katedra za bibliotekarstvo

NARODNE KNJIŽNICE U POLJSKOJ

Diplomski rad

Student: Vladimir Cerovac

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ana Barbarić

Zagreb, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Uloga narodnih knjižnica u suvremenom dobu.....	5
3. Povijest narodnih knjižnica u Poljskoj.....	7
4. Narodne knjižnice u Poljskoj.....	10
4.1. Administrativna podjela i vrste narodnih knjižnica.....	10
4.1.1. Vojvodske narodne knjižnice.....	11
4.1.2. Kotarske narodne knjižnice.....	11
4.1.3. Općinske narodne knjižnice.....	12
4.1.4. Narodne knjižnice vezane uz druge ustanove.....	12
4.2. Smjer razvoja narodnih knjižnica u Poljskoj.....	13
4.3. Zakonodavstveni okvir.....	22
5. Mreža narodnih knjižnica Varšave.....	30
5.1. Varšavska narodna knjižnica - "Koszykowa".....	30
5.2. Općinske narodne knjižnice u Varšavi.....	33
6. Zaključak.....	35
7. Literatura.....	36

Sažetak

Narodne knjižnice u Poljskoj imaju dugu tradiciju. Kao ustanova usmjerena k zadovoljavanju kulturnih potreba cjelokupne zajednice, zbog burne političke povijesti Poljske i tehnološkog napretka koje je donijelo moderno doba, njezina društvena uloga dobivala je i gubila na važnosti kroz stoljeća. Podložna širim socio-ekonomskim strujanjima, struktura njezine mreže prolazila je kroz mnogobrojne promjene. Danas se ona temelji prvenstveno na administrativnoj podjeli zemlje, a okvir njezinog djelovanja reguliran je *Zakonom o knjižnicama*. Istraživanja provedena od strane nadležnih tijela vlasti govore nam o brojnosti narodnih knjižnica u Poljskoj, infrastrukturi i profilu korisnika. Na temelju tih podataka vidljiva je putanja razvoja njezine mreže, odnosno prednosti i mane njezinog poslovanja. Utjecaj koji narodne knjižnice imaju na kulturni život zajednice jasniji je kada ga promotrimo na užem području. Narodne knjižnice u Varšavi predstavljaju ogledni primjer. S Varšavskom narodnom knjižnicom kao središtem, mreža narodnih knjižnica u tom gradu dobro je organizirana i povezana, a stanovnicima nudi raznolike usluge u svim gradskim četvrtima.

Ključne riječi: narodna knjižnica, narodne knjižnice u Poljskoj, istraživanje knjižnične mreže, Zakon o knjižnicama, narodne knjižnice u Varšavi

Summary

The public libraries in Poland have a long tradition. As an institution which goal is to meet the cultural needs of the entire community, her social role gained and lost importance through centuries due to the turbulent political history of Poland and the technological advancement brought by the modern era. Also, due to the widespread socio-economic fluctuations, the structure of its network has undergone many changes. Today, it is based primarily on the administrative division of the country, and its framework is governed by the *Act on Libraries*. The research carried out by the authorities tells us about the number of public libraries in Poland, infrastructure and user profile. Based on this data, there is a visible path to the development of its network and the advantages and disadvantages of its management. The impact that public libraries have on the community's cultural life is more clear when we look at it in a smaller area. Public libraries in Warsaw are a prime example. With the Warsaw Public Library as the center, the network of public libraries in the city is well organized and connected, offering residents a wide range of services in all city quarters.

Key words: public library, public libraries in Poland, library network research, Act on Libraries, public libraries in Warsaw

1. UVOD

Ovaj rad bavit će se temom narodnih knjižnica i načinom na koji je njihova mreža organizirana u Poljskoj. Uvodni dio rada objašnjava društvenu ulogu narodnih knjižnica i prenosi temeljne odredbe njihove misije. U pokušaju opisa tih odrednica i definiranja samog pojma, oslonit ćemo se na smjernice koje su sastavili UNESCO i IFLA. Naredni dio teksta tematizira povijesni razvoj narodnih knjižnica u Poljskoj. Prikazat će se začeci sustava javnih knjižnica u toj zemlji, a fokus će se staviti na period u kojem cijela država doživljava korjenite transformacije. Odnosi se to na tranziciju iz komunističkog političkog i gospodarskog sustava na kapitalistički, odnosno sadašnji, demokratski ustroj Poljske. Promjena je to koja je značajno utjecala na sve aspekte poljskog društva, a samim time i na mnogobrojne čimbenike koji se tiču djelovanja knjižnične mreže. U sljedećem poglavlju odredit ćemo vrste narodnih knjižnica prema administrativnoj podjeli i kako je ona utjecala na opseg i dužnosti poslovanja tih knjižnica. Veliki dio rada posvetit ćemo smjeru u kojem se razvijao sustav narodnih knjižnica u posljednjih dvadesetak godina. Prikazat će se statistički podaci o svim važnim aspektima njihovog djelovanja. Napravit će se i pregled zakonskih propisa koji reguliraju rad narodnih knjižnica. To se u najvećoj mjeri odnosi na *Zakon o knjižnicama* koji je u Poljskoj donesen 1997. godine, a odredbe o narodnim knjižnicama detaljnije ćemo opisati. Završni dio teksta tematizira rad narodnih knjižnica u Varšavi.

2. ULOGA NARODNIH KNJIŽNICA U SUVREMENOM DOBU

Ključni dokumenti koji se bave ulogama i zadaćama narodnih knjižnica su *IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice* iz 1994. godine i dopunjena izdanja *IFLA-inih smjernica za narodne knjižnice*. U tim tekstovima narodna knjižnica definirana je kao "organizacija koju osniva, podržava i financira određena zajednica putem lokalne, regionalne ili nacionalne vlasti ili putem nekog drugog oblika organizacije. Ona osigurava pristup znanju, informacijama, cjeloživotnom učenju i djelima mašte pomoću niza izvora i službi, a na raspolaganju je svim članovima zajednice bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, dob, spol, religiju, jezik, invaliditet, ekonomski i radni status."¹ Postulati izneseni u ovim dokumentima nisu pravno obvezujući, već čine skup univerzalnih smjernica koje pokušavaju standardizirati i poboljšati rad narodnih knjižnica u svim djelovima svijeta.

Iako su njezine uloge u društvu mnogostruke, izdvajaju se tri primarne svrhe narodnih knjižnica: obrazovanje, pristup informacijama i osobni razvoj.² Na temelju osnovnog principa dostupnosti svim korisnicima, narodne knjižnice postaju posrednikom u svim oblicima obrazovanja, formalnog i neformalnog. Učenje sve više postaje aktivnost koja traje i nakon završetka formalne naobrazbe i pomaže ljudima da se prilagode sve složenijim društvenim okolnostima. Narodne knjižnice imaju zadaću osigurati primjerenu građu koja omogućuje usvajanje novih znanja, ali i aktivno sudjelovati u osposobljavanju korisnika za djelotvorno korištenje informacijskih izvora koje nude. Slobodan pristup informacijama još je jedan cilj djelovanja narodne knjižnice. Kako su njezine usluge svima dostupne, ona ima ključnu ulogu u pribavljanju, sakupljanju, organiziranju, procjeni i korištenju informacija. To se posebno odnosi na informacije o povijesti i kulturnom razvoju lokalne zajednice u kojoj se narodna knjižnica nalazi. Slobodan pristup informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji u prostorijama knjižnica omogućuje lakše širenje svih vrsta informacija. Osobni razvoj, odnosno stvaranje mogućnosti za osobni razvitak, također je temeljni zadatak narodnih knjižnica. Taj cilj se ostvaruje prikupljanjem i davanjem na korištenje raznolikih izvora znanja i kreativnih postignuća pohranjenih na različitim medijima, a do kojih pojedinci ne mogu lako doći. Posebna važnost pridaje se ulozi narodnih knjižnica u stvaranju čitalačkih navika kod djece i

¹ *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011., str. 15

² Gill, P. *Predstavljanje IFLA-inih smjernica za narodne knjižnice*. // Hrvatske narodne knjižnice u svjetlu IFLA-inih smjernica : zbornik radova / urednice Tatjana Pavičić, Jadranka Slobodanac. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004., str. 16

mladih. Usvajanje novih znanja od rane dobi stvara korisne navike u daljnjoj naobrazbi i razvijanju osobnosti mladih ljudi.

Narodne knjižnice ispunjavaju funkciju kulturnog središta zajednice koju uslužuju, a imaju i važnu društvenu ulogu.³ Zadaća im je da oblikuju i čuvaju kulturni identitet zajednice i da vode računa o njezinoj raznolikosti, i to suradnjom s drugim kulturnim organizacijama, stvaranjem kulturnih programa i aktivnosti te brigom o kvaliteti knjižnične zbirke. Narodne knjižnice služe i kao mjesta okupljanja gdje korisnici stupaju u kontakt s drugim članovima zajednice i stječu pozitivna socijalna iskustva. Politika otvorenog pristupa u srži je svih aktivnosti narodne knjižnice. To treba imati u vidu pri projektiranju zgrada knjižnica i izgradnji knjižnične zbirke. Ako pristup zgradi knjižnice nije moguć za korisnike s invaliditetom, potrebno im je na drugi način osigurati željenu uslugu. Knjižnična zbirka treba sadržavati građu primjerenu slabovidnim osobama (npr. knjige na Brailleovom pismu i zvučne knjige), treba zadovoljavati potrebe doseljenika koji govore stranim jezikom i biti dostupna korisnicima koji ne mogu posjetiti knjižnicu (npr. zatvorenici, pacijenti u bolnicama, osobe koje žive u udaljenim krajevima).

Kada govorimo o razvoju narodnih knjižnica, nezaobilazno je pitanje rastuće uloge informacijske tehnologije. Mišljenja stručnjaka po tom pitanju su različita. Neki smatraju da je potrebno napraviti značajniji odmak od tradicionalnih usluga baziranih na tiskanom mediju te da budućnost narodnih knjižnica leži u potpunom okretanju informacijskim tehnologijama. Ipak, većina knjižničarske zajednice budućnost vidi u svojevrsnom kompromisu.⁴ Primjena novih tehnologija svakako je u središtu razvojne politike knjižnica, ali nesrazmjer u pristupu tim tehnologijama u različitim dijelovima svijeta, kao i generacijski jaz korisnika, upozorava na važnost tradicionalnog pristupa. Tendencije korištenja informacijske tehnologije snažnije su kod mlađe populacije, a u slabije ekonomski razvijenijim zemljama problem stvara nemogućnost nabavke potrebne računalne opreme. Zbog toga je razumno i neophodno sačuvati različitost oblika pristupa znanju i istovremeno se prilagođavati neprestanom tehnološkom razvoju kojeg donosi suvremeno doba.

³ *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011., str. 21

⁴ Gill, P. *Predstavljanje IFLA-inih smjernica za narodne knjižnice*. // Hrvatske narodne knjižnice u svjetlu IFLA-inih smjernica : zbornik radova / urednice Tatjana Pavičić, Jadranka Slobodanac. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004., str. 14

3. POVIJEST NARODNIH KNJIŽNICA U POLJSKOJ

Prva javna knjižnica u Poljskoj, i jedna od prvih u Europi, otvorena je u Varšavi 1747. godine. Zasluge za njezin nastanak pripisuju se braći Załuski, katoličkim biskupima Józefu Andrzejowi i Andrzejowi Stanisławu. Polovicom 18. stoljeća Europom se širi duh prosvijećenosti koji postepeno osnažuje ideju o važnosti knjižnica kao intelektualnog i kulturnog središta. Braća Załuski priključuju se novim tokovima i stvaraju zbirku sastavljenu od knjiga prikupljenih iz privatnih kolekcija, samostanskih biblioteka i stranih djela do kojih dolaze putujući Austrijom, Njemačkom, Nizozemskom, Italijom i Francuskom. Knjižnica Załuskich u početku je brojila oko dvjesto tisuća tomova knjižne građe i omogućavala građanima javno korištenje i posuđivanje.⁵ Osim primarne zadaće skladištenja i davanja na uporabu knjiga, knjižnica je sadržavala i numizmatičku zbirku, ispunjavala funkciju laboratorija, zvjezdarnice i prirodoslovnog muzeja. Godine 1780. pretvara se u Nacionalnu knjižnicu, prvu instituciju toga tipa u Poljskoj i jednu od najvećih knjižnica u svijetu. Nakon teritorijalne podjele Poljske, 1795. godine, između Rusije, Austrije i Prusije, većina zbirke preseljena je u rusku Carsku knjižnicu u Sankt Peterburgu, a bit će vraćena tek 1921. godine kada Poljska ponovo postaje samostalna država. Na žalost, devastirajuće posljedice koje je Poljska pretrpjela tijekom Drugog svjetskog rata nisu zaobišle ni ovu vrijednu građevinu i zbirku koja je gotovo u cijelosti uništena. Ipak, njezina važnost ostaje vidljiva i danas jer je ustanovila i razvijala niz metoda i praksi stvarajući temelj bibliotekarske struke u Poljskoj.⁶

Nakon gubitka državnosti, tijekom 19. stoljeća pa sve do kraja Prvog svjetskog rata, u svim slojevima poljskog naroda budi se patriotska svijest i potreba za očuvanjem dostignuća poljske kulture. Stvaraju se zbirke vrijednih poljskih književnih djela, znanstvenih radova na poljskom jeziku, raznovrsnih dokumenata, pisama i dnevnika. Knjižnice se nisu osnivale samo kao znanstvene institucije koje služe istraživačkom radu, već i kao institucije dostupne svim društvenim slojevima, s ciljem edukacije, oživljavanja nacionalne svijesti i očuvanja poljskog jezika. To je bio proces koji je zrcalio šire socijalne promjene. U početku su zbirke nastajale kao privatne kolekcije na plemićkim dvorovima i bile usredotočene na prikupljanje

⁵ Manteufflowa, M. *Jak powstała pierwsza publiczna biblioteka narodowa w Europie*. // *Mówią wieki*, 2, 1959. URL:http://wilanow-palac.pl/jak_powstala_pierwsza_publiczna_biblioteka_narodowa_w_europie.html

⁶ Biblioteka Załuskich : pierwsza polska biblioteka publiczna.

URL:<https://www.bryk.pl/wypracowania/historia/ciekawostki/19957-biblioteka-zaluskich-pierwsza-polska-biblioteka-publiczna.html>

djela iz područja društvenih znanosti, a sredinom 19. stoljeća pridružuju im se kolekcionari drugih profesija poput odvjetnika, svećenstva, političara i umjetnika.⁷

Turbulentna politička povijest Poljske ostavila je trag na sveukupno društveno uređenje, a te, često drastične, promjene utjecale su i na njezine kulturne ustanove. Nakon Drugog svjetskog rata Poljska se našla iza "željezne zavjese". Vladajući komunistički režim Narodne Republike Poljske (1945. - 1989.), pod krinkom samostalne državne vlasti, bio je vođen uredbama Sovjetskog Saveza. Metode pritiska na sve aspekte društvenog života odražavale su se i na knjižnični sustav. Knjižnice su u tom periodu bile važan dio propagandne strukture komunističke partije, pa su stoga bile podvrgnute strogom nadzoru. Centralizirani sustav financiranja i zapošljavanja, pogotovo na upraviteljskim mjestima važnih ustanova, omogućavao je kontrolu knjižničnog poslovanja. Važni čimbenici koji su utjecali na rad knjižnica bili su: cenzura, iskorjenjivanje nepodobnih stavova i zatiranje nezavisnih izvora informacija i društvenih inicijativa.⁸ Posljedice koje je na javnu svijest ostavila sveprisutna država osjećale su se i nakon propasti ideje o planskom gospodarstvu i raspada komunističkog režima 1989. godine. Politička transformacija prouzročila je velike potrese u poljskom društvu nakon čega je uslijedilo opće propitivanje upravljačkog sustava. Organizacija narodnih knjižnica postalo je javno pitanje. Početkom 1990-ih dio zastupnika poljskog parlamenta smatralo je da su narodne knjižnice dio ostavštine komunističkog režima, te da bi im, kao takvima, trebalo uskratiti potporu države i preseliti ih u domenu privatnog gospodarskog sektora. Zajednica knjižničara, s druge strane, bila je uvjerena da bi narodne knjižnice i dalje trebale biti pod ingerencijom Vlade i Ministarstva kulture. Rješenje problema polučilo je djelomičan uspjeh. U narednim godinama odgovornost za narodne knjižnice u potpunosti je pao u ruke lokalnih vlasti, ministarstvo prestaje s poslovima koordinacije sustava i svodi broj ureda zaduženih za mreže narodnih knjižnica na minimum. Promjene koje su nastale stupaju na snagu 1997. godine kada se u Poljskoj donosi *Zakon o knjižnicama*.

U novoj, demokratskoj Poljskoj stvara se administrativni sistem baziran na lokalnim samoupravama. Od 1990. osnovne samoupravne jedinice čine općine (poljski: *gmina*), a od 1999. godine, nakon novih reformi, administrativni poslovi vode se na tri razine: vojvodstvo

⁷ Skrzyniarz, R. *Tworzenie bibliotek jako działalność wspierająca wychowanie ku niepodległej Rzeczpospolitej*. // Polska myśl pedagogiczna, 2, 2015.

URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/17880/skrzyniarz_tworzenie_bibliotek_jako_dzia%C5%82alnosc_wspieraj%C4%85ca_wychowanie.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁸ Wołosz, J. *Changes in public librarianship in Poland after the political transformation of 1989*. // Polish libraries today : polish research libraries, vol. 7. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2007., str. 139. URL: <https://www.bn.org.pl/download/document/1245746266.pdf>

(županija, poljski: *województwo*), kotar (okrug, poljski: *powiat*) i općina. Broj vojvodstava smanjen je s 49 na 16, a novitet dolazi u obliku kotara koji postaju nova jedinica lokalne vlasti. Zbog povećanog broja administrativnih jedinica počinju se javljati problemi financijske neodrživosti što je uvelike utjecalo i promijenilo strukturu narodnih knjižnica u Poljskoj. Narodnim knjižnicama počinju upravljati općine, a *Zakon o knjižnicama* određuje da u svakoj općini mora postojati barem jedna javna knjižnica. Problemi postaju mnogostruki, a jedan od najvećih je uskraćivanje financija knjižnicama od strane lokalnih vlasti. Neke knjižnice se zatvaraju, stručno osoblje mijenja se nestručnim, "jeftinijim" osobljem, dok se neke narodne knjižnice pripajaju drugim ustanovama (npr. školama, sportskim centrima, muzejima, poštama). Problem nedostatka financijske potpore pokušao se riješiti delegiranjem obveze općinskih knjižnica središnjim gradskim knjižnicama u glavnim gradovima pojedinih općina, no uspjeh je bio manjkav. Mnoge općine se nisu pridržavale regulative pa su, po procjeni istraživanja iz 2005. godine, samo njih 293 od 379 u potpunosti ispunjavale svoje zakonske dužnosti.⁹ Na regionalnoj razini, smanjenje broja vojvodstava rezultira povećanjem teritorija nad kojim centralne regionalne knjižnice imaju ingerenciju. U isto vrijeme resursi kojima raspolaze ostaju isti, ili se čak smanjuju, što je dodatno otežalo funkcioniranje knjižnične mreže.

Izazovi vezani uz sustav narodnih knjižnica s kojima se Poljska trebalo suočiti na početku novog milenija bili su: manjak financija, problem zatvaranja knjižnica, nabava nove građe i integracija nove informacijske tehnologije. Shvativši težinu problema, krajem 2000. godine, Ministarstvo kulture i nacionalne baštine pokreće niz mjera kojima se osigurala značajna potpora u nabavci nove knjižnične građe (oko 2 milijuna zlotu). Količina novca namijenjena knjižnicama u narednih je nekoliko godina varirala i bila usmjerena kupnji računalnog *softwarea*, očuvanju postojeće građe i poticanju individualnih projekata modernizacije. Ulazak Poljske u sastav Europske Unije (1. svibnja 2004.) i pristup fondovima namijenjenima kulturnom razvoju ohrabrila je tadašnjeg ministra kulture Waldemara Dąbrowskog da pokrene nove projekte razvoja sustava narodnih knjižnica. Neki od odobrenih bili su i *Nacionalna strategija za razvoj kulture u 2004 - 2013* i projekt pod nazivom *Nacionalni program za promicanje kulture čitanja i razvoja knjižnog sektora za godine 2004 - 2013*.¹⁰ Potonji je sadržavao program razvoja infrastrukture, modernizacije računalne opreme, izgradnje laboratorija za digitalizaciju, konzervacije postojeće građe, povećanja

⁹ Ibid., str. 141

¹⁰ Ibid., str. 143

kupovine nove građe, širenja knjižničnih zbirki, razvoja knjižničnih usluga i organizacije inicijativa i događanja koji promiču kulturu čitanja. Ipak, oba spomenuta projekta kritizirana su od strane knjižničarskih udruženja. Glavne zamjerke bile su manjak suradnje u pripremi samih projekata, što je rezultiralo nedostatkom adekvatnih informacija o knjižničnom sustavu u Poljskoj i inozemnim praksama na području organizacije narodnih knjižnica. U 2005. godini iz državnog proračuna izdvojilo se oko 50 milijuna zlotu za knjižnične zbirke, a takav trend povećanog ulaganja nastavio se i narednih godina. Još jedan projekt koji se pokrenuo tih godina bio je projekt IKONKA namijenjen opremanju knjižnica računalima i pristupom internetu. Taj program omogućio je korisnicima iz manjih sredina nove načine pretraživanja informacija i komunikacije.

Nakon 1989. godine stav najviših državnih autoriteta prema narodnim knjižnicama značajno se mijenja. Napušta se nekadašnja politika centraliziranog, izravnog nadzora i koordinacije u korist politike potpore pojedinačnim knjižnicama, i to uporabom državnih sredstava i sredstva iz fondova Europske Unije.

4. NARODNE KNJIŽNICE U POLJSKOJ

4.1. Administrativna podjela i vrste narodnih knjižnica

Stanje mreže narodnih knjižnica u Poljskoj neraskidivo je vezano uz socio-ekonomsku transformaciju države. Tranzicija u demokratsko uređenje 1989. godine i opširne socijalne reforme koje su uslijedile 1990-ih, iz temelja su promijenile funkciju, organizaciju i zadaće narodnih knjižnica. Niz zakona o lokalnim upravama dodijelio je lokalnim vlastima odgovornost za narodne knjižnice. Stvorena je administracija srednje razine koja je omogućila osnivanje kotarskih knjižnica. Promjenu statusa vojvodskih knjižnica uveo je *Zakon o lokalnoj vlasti vojvodstava*, a dodatno pojašnjavanje opsega aktivnosti, zadaća i organizacije narodnih knjižnica definirali su *Zakon o knjižnicama* i *Zakon o provođenju i organizaciji kulturnih djelatnosti*.¹¹ Sve te zakonske odredbe iznjedrile su dva temeljna principa transformacije narodnih knjižnica: narodne knjižnice predane su u ruke lokalnih administrativnih jedinica (odgovarajući subjekti lokalne vlasti zaduženi su za financiranje i upravljanje općinskim i vojvodskim knjižnicama); zakonski temelji omogućili su otvaranje

¹¹Budyńska, B. *Local government public libraries in Poland*.// Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011., str. 5. URL: <https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

kotarskih knjižnica i uspostavili trostrazinsku strukturu mreže narodnih knjižnica. Period velikih reformi završava se 1999. godine kada započinje nova epoha u radu narodnih knjižnica.

4.1.1. Vojvodske narodne knjižnice

Vojvodske knjižnice su središnje narodne knjižnice poljskih vojvodstava. Nalaze se u glavnim gradovima svih šesnaest vojvodstava, a za njihovo upravljanje i finansijsku potporu zadužene su samoupravne vlasti svakog pojedinog vojvodstva. Kao primjere možemo navesti *Vojvodsku narodnu knjižnicu u Krakovu*¹², središnju knjižnicu malopolskog vojvodstva; *Narodnu knjižnicu Varšave*¹³ kao centralnu vojvodsku knjižnicu mazovječkog vojvodstva; *Vojvodsku narodnu knjižnicu u Poznańu*¹⁴, glavnu knjižnicu velikopoljskog vojvodstva; itd.

Osim zadaća prikupljanja i obrade knjižnične građe, razvoja zbirke i davanja na korištenje knjižničnih materijala, vojvodske knjižnice imaju dodatne obveze i posebnu ulogu u sustavu narodnih knjižnica. One su mjerodavne knjižnice i potpora svim narodnim knjižnicama na području vojvodstva. Imaju funkciju organizatora međuknjižničnih posudbi, zadužene su za izdavanje regionalnih bibliografija i prikupljanje ostalih materijala regionalnog karaktera, vrše istraživanja potreba korisnika i pružaju programe stručnog usavršavanja. Također, pomažu u organizaciji i odgovorne su za nadzor izvršenja obveza općinskih knjižnica.¹⁵

4.1.2. Kotarske narodne knjižnice

Kotar, kao samoupravna administrativna jedinica srednje razine, ima obvezu organizirati i voditi najmanje jednu kotarsku narodnu knjižnicu na području kojim upravlja. Zadaće kotarske narodne knjižnice mogu provoditi, na temelju sporazuma, vojvodska ili općinska narodna knjižnica pod uvjetom da se njezino sjedište nalazi unutar granica kotara.¹⁶ Zadaće koje takva knjižnica ispunjava najčešće obuhvaćaju pružanje pomoći u edukacijskim, kulturnim i informacijskim djelatnostima, stvaranje projekata za poticanje čitanja i pismenosti

¹² Wojewódzka biblioteka publiczna w Krakowie. URL:<http://www.rajska.info/>

¹³ Biblioteka publiczna m.st. Warszawy : biblioteka główna województwa mazowieckiego. URL:<http://www.koszykowa.pl/>

¹⁴ Wojewódzka biblioteka publiczna i centrum animacji kultury w poznańu. URL:<https://www.wbp.poznan.pl/>

¹⁵ Informacje o bibliotece - Wojewódzka biblioteka publiczna w Krakowie. URL:<http://www.rajska.info/biblioteka/informacje-o-bibliotece.html>

¹⁶ Wilko. K. *Biblioteki gminne i powiatowe*.

URL:<https://samorzad.infor.pl/sektor/zadania/kultura/388730,Biblioteki-gminne-i-powiatowe.html>

na području kotara, izradu bibliografija na pisanim i elektroničkim medijima, pomoć pri uvođenju računala u knjižnice i prikupljanje i davanje na uporabu knjižnične građe. Osim tradicionalnih zadaća, njihova uloga proširena je na potporu i promociju narodnih knjižnica pod ingerencijom matičnog kotara.¹⁷

4.1.3 Općinske narodne knjižnice

Općina je osnovna jedinica lokalne samouprave i, slično kao dvije nadređene administrativne jedinice, ima zakonsku obvezu voditi barem jednu općinsku narodnu knjižnicu. Uz općinske knjižnice najčešće su vezani pripadajući ogranci knjižnice (filijale) i tzv. knjižnični punktovi (poljski: *punkt biblioteczny*). Knjižnični punkt je najmanje odjeljenje knjižnice i ono ne posjeduje vlastitu zbirku knjiga. Zbirku ustupa matična knjižnica kojoj knjižnični punkt pripada. Svoje usluge pružaju najčešće u prostorima bolnica, staračkih domova i zatvora. Ogranak narodne knjižnice ili filijala je odjeljenje knjižnice koje ima vlastite prostorije, plaćeno osoblje i raspolaže vlastitom zbirkom opskrbljujući sve grupe korisnika na području na kojem se nalazi. Pored osnovnih usluga, ogranak knjižnice može pružati šire usluge, npr. organizirati susrete s piscima ili natjecanja u čitanju. Iako se knjižnični punktovi ne smatraju ograncima matične knjižnice, medijske knjižnice mogu dobiti takav status kao dopuna mreži narodnih knjižnica. Medijske knjižnice (mediateke) osim knjiga i časopisa prikupljaju i multimedijску građu poput: ploča, filmova, računalnih programa i didaktičkih igara.¹⁸

Misije općinskih knjižnica svode se na zadovoljavanje potreba lokalnog stanovništva u domenama znanja, kulture, dostupnosti informacijama i novim tehnologijama. Zadaća općinskih knjižnica je briga o kvalitetnoj i aktualnoj ponudi knjižnične građe, kao i kvalitetnoj ponudi kulturnih događanja u svrhu promicanja knjiga, čitanja i kulturne naobrazbe.

4.1.4. Narodne knjižnice vezane uz druge ustanove

Narodne knjižnice u Poljskoj djeluju kao samostalne kulturne ustanove, ali, usprkos obvezujućem zakonu, u poljskom knjižničnom sustavu postoje narodne knjižnice koje su organizacijski vezane uz druge institucije, čak i knjižnice koje nemaju status kulturnih

¹⁷ Biblioteki powiatowe - Biblioteka śląska

URL:http://www.bs.katowice.pl/pl/dla_bibliotekarzy/biblioteki_samorzadowe/biblioteki_powiatowe

¹⁸ Wymazał, I. *Punkt biblioteczny czy filia*. - Gazeta powiatowa.

URL:<http://gazetapowiatowa.pl/wiadomosci/punkt-biblioteczny-czy-filia/>

ustanova. Takva praksa razilazi se s univerzalnim standardom i uzrokuje nestabilnost i nepredvidivost u poslovanju takvih knjižnica. Spajanje narodnih knjižnica s drugim institucijama započinje 1960-ih i 1970-ih godina, a to se nastavlja i nakon socio-političkih promjena 1990-ih. Knjižnice se spajaju s drugim kulturnim ustanovama, uglavnom mjesnim kulturnim centrima, postaju dio drugih mreža poput škola, poduzeća, lječilišta ili ustanova izvan kulturnog i edukacijskog sektora, npr. pošta. Manji udio čine i javne-vojne, javne-župne i javne-akademske knjižnice.¹⁹ Uzroci povezivanja samostalnih ustanova pronalaze se u odlukama lokalnih vlasti manjih zajednica vođenih financijskim i organizacijskim razlozima. Intenzitet spajanja varirao je tijekom godina, ali se ta praksa nije zaustavila. Podaci iz 1995. godine pokazuju da je od ukupno 9 505 narodnih knjižnica, 1 219 (12,8 %) bilo u sastavu drugih ustanova, od čega 841 knjižnica pripojenih društvenim centrima, 324 javnih-školskih knjižnica i 22 knjižnice u sklopu raznih poduzeća.²⁰ U narednim godinama te brojke u nekim područjima rastu, a u nekima se smanjuju, pa se tako 2006. godine povećao broj narodnih knjižnica u sklopu društvenih centara za 727 knjižnica, a broj javnih-školskih knjižnica pao za 53.²¹

Takav trend doveo je do negativne reakcije u knjižničarskoj zajednici, a kritike su obuhvaćale nekoliko osnovnih pitanja: gubitak nezavisnosti i zakonom garantiranog statusa pripojenih narodnih knjižnica, dodatni rad knjižničara izvan područja njihove struke, nedostatak jasnih pravila u trošenju knjižničnog budžeta (posebno novca namijenjenog za kupnju knjiga). Iako je pritisak knjižničarskih krugova doveo do nove zakonske regulative, odnosno amandmana na *Zakon o knjižnicama* koji je sprječavao spajanje narodnih knjižnica s ustanovama izvan kulturnog sektora, praksa povezivanja se nastavila.

4.2. Smjer razvoja narodnih knjižnica u Poljskoj

Mreža narodnih knjižnica

Dominantna politika vođenja sustava narodnih knjižnica u Poljskoj je neprekidno smanjivanje i sužavanje njezine mreže. Taj proces počinje 1990. godine, a prema statistikama koje prate knjižnične aktivnosti najveći broj narodnih knjižnica zabilježen je 1989. godine,

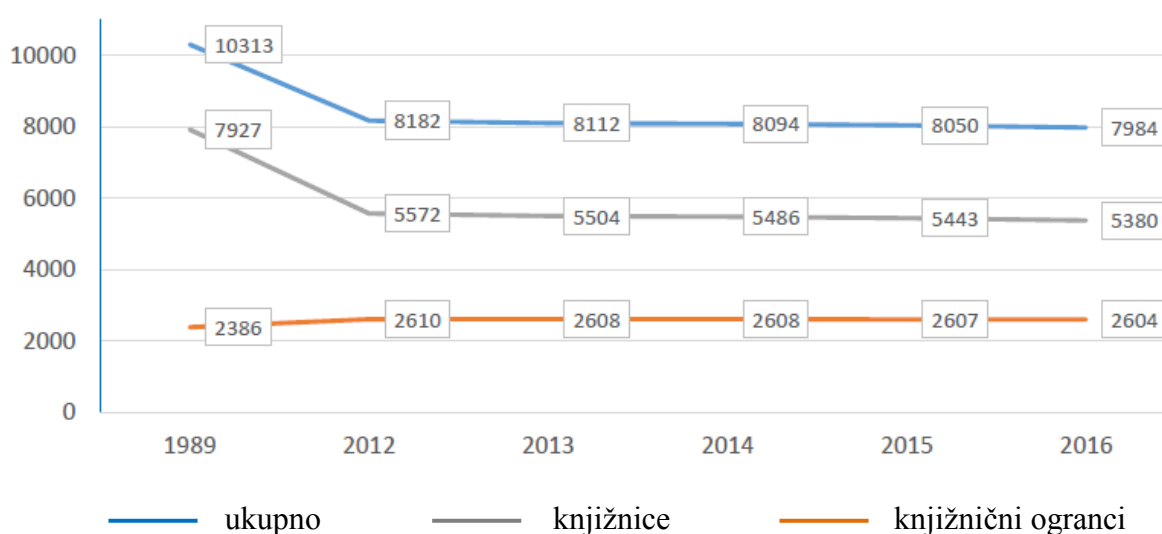
¹⁹ Jezierska, M. *Organizational problems of public libraries*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011., str. 15. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

²⁰ Ibid., str. 16

²¹ Ibid., str. 17

ukupno 10 313 knjižnica i ogranaka.²² Do kraja 2006. godine ta brojka se smanjila na 8 542 ustanove (smanjenje od 17,2 %), a prema posljednjem velikom istraživanju Glavnog ureda za statistiku 2016. godine, broj narodnih knjižnica i njezinih ogranaka pao je na 7 984 ustanove.²³ Proces redukcije narodnih knjižnica prolazio je kroz nekoliko faza. Intenzivna zatvaranja knjižnica dešavala su se u prvoj polovici 1990-ih godina, međutim u posljednja dva desetljeća trend se znatno usporio. Tijekom 1990-ih, kada su općinske knjižnice bile predane lokalnim vlastima, godišnje je bilo zatvarano prosječno 1,2-1,5 % knjižnica. U posljednjim godinama index redukcije pao je na 0,7%.²⁴

Diagram 1. Narodne knjižnice i knjižnični ogranci u godinama 1998, 2012 - 2016²⁵

Redukcija je u najvećoj mjeri utjecala na knjižnične punktove koji su do 1989. godine bili važna komponenta knjižnične mreže, i to u smislu njihove brojnosti i usluga posudbe. Njihova izvorna uloga bila je opsluživanje udaljenih naselja i manjih sela, gdje je osnivanje knjižničnog ogranka bilo gotovo nemoguće. S nastankom audiovizualnog materijala 1990-ih godina, knjižnični punktovi su služili uglavnom kao mjesta za posudbu video kazeta i knjiga na audio vrpcama. Kako je ta tehnologija zastarijevala, knjižnični punktovi su gubili na važnosti i postajali sve manje atraktivni korisnicima. Već 2006. godine bilo ih je 1 670, što je

²² Budyńska, B. *Local government public libraries in Poland*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 5 - 15., str 5. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

²³ Stan bibliotek w Polsce objętych badaniem Głównego urzędu statystycznego – 2016 r. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1518520996.pdf>

²⁴ Budyńska, B. *Local government public libraries in Poland*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 5 - 15., str 6. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

²⁵ Statistički podaci preuzimat će se iz *Izveštaja o stanju knjižnica 2016. godine* kojeg je sastavio Glavni ured za statistiku (Główny urząd statystyczny). URL: <https://www.bn.org.pl/download/document/1518520996.pdf>

značajan pad s obzirom na to da ih je 1999. godine bilo oko 3 000, a do 2016. godine njihov broj pada na 1 260.

Poteškoćama u radu mreže narodnih knjižnica doprinosi smanjenje odgovornosti općinskih knjižnica za svoje ogranke. To otežava dostupnost knjižničnih usluga, posebno u općinama koje su većeg teritorijalnog obujma. Kao primjer možemo spomenuti lublinsko vojvodstvo u kojem 58 općinskih knjižnica (27%) nije vodilo ogranke u 2016. godini. Dodatni problemi nastaju kada narodne knjižnice nemaju uređen pravni status, odnosno kada nisu organizirane kao samostalne kulturne ustanove. Nedostupnost subvencijama i državnim programima za razvoj može osiromašiti kvalitetu ponude takvim knjižnicama.

Manjak ustanova vidljiv je i u mreži kotarskih narodnih knjižnica. Suprotno zakonskim odredbama, potkraj 2006. godine, samo 299 okruga (gradskih i seoskih) od njih 379 imalo je glavnu kotarsku knjižnicu, od kojih su neke samo formalno nosile tu titulu ne obavljajući u potpunosti svoje statutarne zadaće.²⁶ Problemi se pojavljuju i u nesrazmjeru potencijala pojedinih knjižnica. Postoje velike razlike u kvaliteti kadra i financijskim mogućnostima što onemogućava organizacijske zadatke nadležnih institucija.

Tablica 1. Narodne knjižnice i knjižnični ogranci u godinama 2012 - 2016

Godine	Broj narodnih knjižnica s ograncima		
	Ukupno	Grad	Selo
2012	8 182	2 791	5 391
2013	8 112	2 754	5 358
2014	8 094	2 765	5 329
2015	8 050	2 759	5 291
2016	7 984	2 744	5 240

Jedna petina narodnih knjižnica u Poljskoj (1 489) čine narodne knjižnice vezane uz druge ustanove. U 2016. godini, u usporedbi s godinom prije, njihov broj narastao je za 15, tj. 1%. Takva organizacijska rješenja češća su u seoskim sredinama (1 237 od 1 489 ustanova, tj. 83,1%). Broj javnih školskih knjižnica se smanjio, za 7 u usporedbi s prethodnom godinom, a postepeno se smanjivao i broj knjižnica vezanih uz institucije izvan sektora kulture. S druge

²⁶ Budyńska, B. *Local government public libraries in Poland*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 5 - 15., str 6. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

strane, rastao je broj narodnih knjižnica povezanih s društvenim i kulturnim centrima, za 47 u odnosu na prijašnju godinu. Razlozi spajanja narodnih knjižnica s drugim ustanovama su najčešće financijske prirode, a u nekim slučajevima radi se o proširivanju djelatnosti knjižnica (povećavanju spektra kulturnih i animacijskih djelatnosti) kojima je cilj služiti lokalnom stanovništvu. Sve to može dovesti do pada razine kvalitete usluga narodnih knjižnica i ometati povezanost same knjižnične mreže.

Tablica 2. Broj narodnih knjižnica povezanih s drugim ustanovama u godinama 2012 - 2016

Godine	Broj narodnih knjižnica i ogranaka povezanih s drugim ustanovama			
	Ukupno	Javno-školske	U sastavu kulturnih ustanova	U sastavu ustanova izvan kulturnog sektora
2012	1 427	167	1 174	86
2013	1 386	115	1 196	75
2014	1 479	131	1 286	62
2015	1 474	100	1 311	63
2016	1 489	93	1 358	38

Činjenica da se narodne knjižnice u Poljskoj organiziraju i financiraju od strane lokalnih vlasti upućuje na raznolikost ustanova s raznolikim stavovima prema izvršavanju zakonskih obveza. Nepotpuna mreža kotarskih knjižnica - s obzirom na to da imaju temeljnu ulogu povezivanja u knjižničnom sektoru - sprječava stvaranje sustava bliske suradnje i integriranosti narodnih knjižnica. Bolje tog sustava, u određenoj mjeri, potkopavaju inače učinkovit i kvalitetan rad narodnih knjižnica, pogotovo na području izgradnje knjižničnih zbirki.²⁷

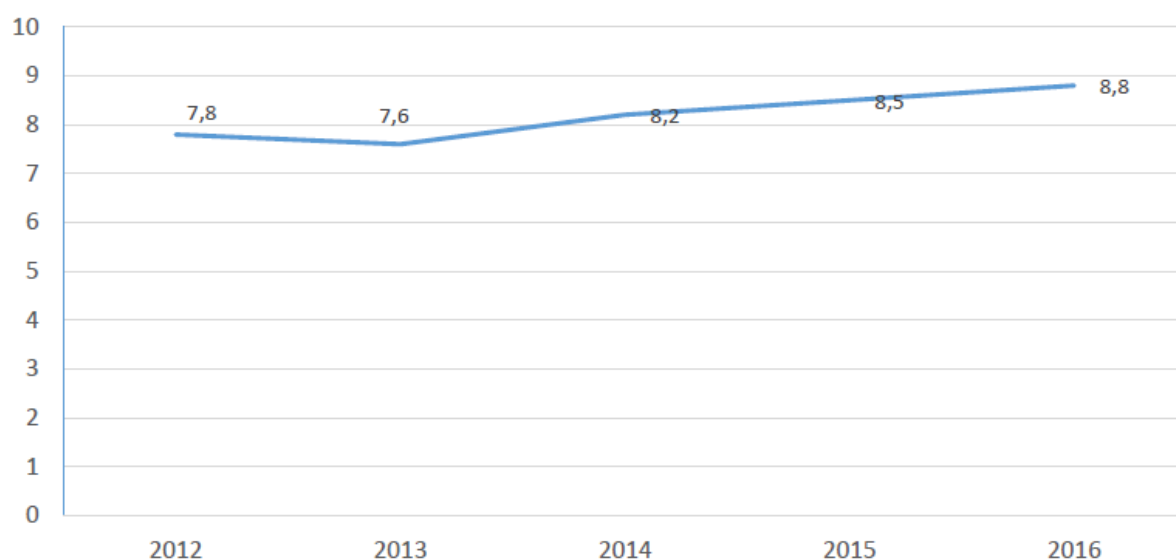
Knjižnične zbirke i infrastruktura

Prema tvrdnjama zaposlenika narodnih knjižnica, jedna od najznačajnijih posljedica uspostave lokalnih samouprava bila je razvoj knjižničnih zbirki. Početkom 1990-ih, kupnja novih publikacija počela je stagnirati nakon čega je zabilježen i pad. Početkom 1996. godine bilanca nabavke bila je na nuli, a u periodu od 1997. do 1999. zbirke su se smanjivale od 0,2% do 0,6% godišnje. Promjene zabilježene 2004. godine upućivale su na to da se proces uništavanja knjižničnih zbirki zaustavio. Napredak je pokrenut priljevom novih naslova koji

²⁷ Ibid., str. 7

je omogućio novu politiku i pokrenuo pozitivan trend. Značajniji napredak zabilježen je u gradovima gdje je u tri uzastopne godine (2004, 2005, 2006) zabilježen stalni rast od oko 0,5%. U ruralnom području knjižnične zbirke rasle su u manjem opsegu zbog nestabilne situacije prouzročene redukcijama mreže narodnih knjižnica. U zadnjem desetljeću sve više pažnje se posvećuje kupnji novog materijala, ali i otpisu zastarjele građe kako bi se korisnicima osigurala ažurna i kvalitetna ponuda. U 2006. godini zbirke narodnih knjižnica brojile su 135 498 892 tomova knjiga i periodičkih publikacija.²⁸ U 2016. godini broj jedinica pao je na 128 994 880 tomova knjižne građe. Usprkos tome, narodne knjižnice u Poljskoj održavaju visoki standard svojih zbirki, prvenstveno zbog sustavne kupnje novih izdanja i selekcije knjiga. Broj kupljenih knjiga u 2016. godini iznosio je 3 400 607 tomova, a broj kupljenih jedinica građe na 100 stanovnika iznosio je 8,8 tomova. Nabavljeno je i 13 425 svezaka časopisa, prirast audio knjiga bio je 13,4%, a zakup elektroničke građe na prenosivim medijima smanjio se za 41,5%.

Diagram 2. Kupljeni tomovi knjiga na 100 stanovnika u godinama 2012 -2016

U 2016. godini na snagu stupa program Ministarstva kulture i nacionalne baštine pod imenom *Nacionalni program razvoja čitateljstva u godinama 2012 - 2016*.²⁹ Program obuhvaća odobravanje državnih dotacija u svrhu kupovine novih izdanja. U 2016. godini odobrena su sredstva u visini 27 milijuna zlota. Visina novčane pomoći pojedinim

²⁸ Ibid., str. 8

²⁹ Narodowy program rozwoju czytelnictwa - Ministerstwo kultury i dziedzictwa narodowego.

URL:<http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa.php>

knjižnicama ovisi o mogućnostima lokalne uprave (bilo da se radi o općini, kotaru ili vojvodstvu), a udio od ukupnih troškova za provedbu plana, koje knjižnice dobivaju ovim programom, kreću se od 30% do 40%. Osim knjiga, multimedije, notnih i kartografskih zapisa, knjižnicama je odobrena kupovina časopisa na temu poljske kulture i društva, i to mjesečnika i godišnjaka. Sredstvima dotacija zabranjena je kupovina licenci za baze podataka, elektroničkih publikacija i časopisa koji izlaze češće od mjesečnika.

Osnovni kriterij napretka u modernizaciji knjižničnih usluga i prostora je stupanj integracije novih informacijskih tehnologija. U poljskim narodnim knjižnicama računala se koriste u svakodnevnim poslovima, a nove tehnologije se sve više koriste u domeni usluga namijenjenih korisnicima. U 2016. godini 89% narodnih knjižnica u svojim prostorima imalo je računala s pristupom internetu, 79,4% koristilo je računalne programe namijenjene knjižnicama, a 63% nudilo je uslugu *online* kataloga. Najčešća e-usluga vezana uz korisnike bila je mogućnost *online* rezervacije knjižnične građe (dostupna u 32,6% knjižnica i knjižničnih ogranaka). Također, knjižnice su počele uviđati važnost promoviranja svojih djelatnosti putem društvenih mreža (36,8% ih je prisutno na društvenim mrežama, a 13,8% knjižnica nudi pristup knjižničnim blogovima i RSS kanalu koji prenosi vijesti, oglase i obavještava o događajima u knjižnici).

Tablica 3. Postotak narodnih knjižnica koje nude elektroničke usluge u godinama 2012 - 2016

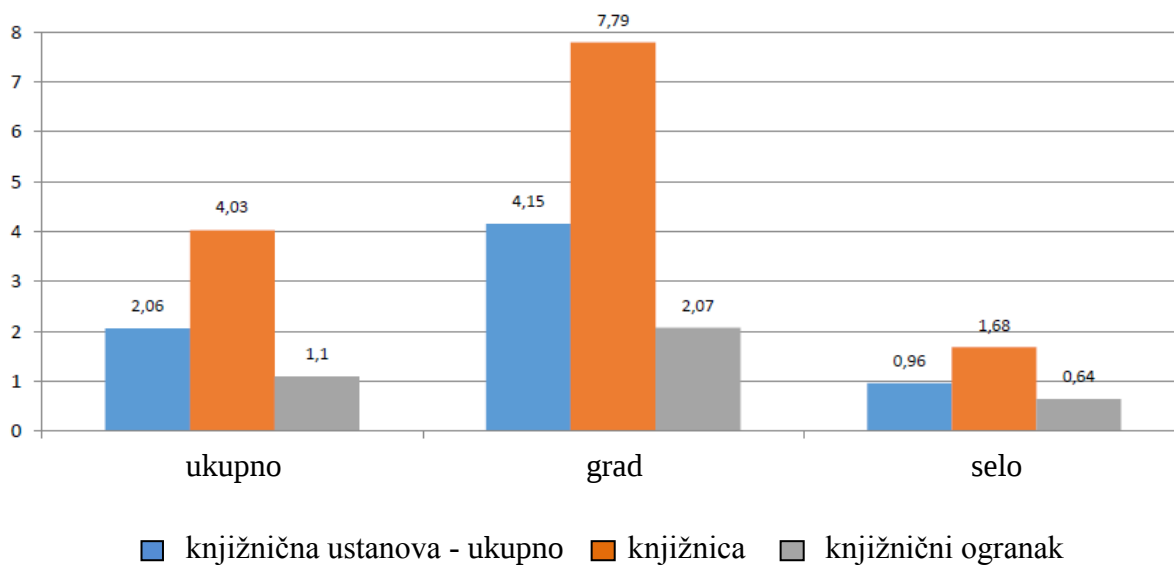
Godine	Pristup internetu	Online katalog	Online narudžba građe	Online rezervacija građe	Pristup licenciranoj elektroničkoj građi	Interaktivne informacijske usluge (<i>chat</i> , komunikatori)	Knjižnični blogovi, RSS	Profil na društvenim mrežama
2012	82,1	36,5	15,4	15,9	7,7	15,3	10,8	18,5
2013	85,5	43,9	17,7	19,2	12,6	17,5	12,4	24,9
2014	87,6	50,8	21,0	23,4	16,9	17,4	12,6	28,8
2015	88,1	57,9	25,4	28,0	20,3	16,6	12,9	33,3
2016	89,0	63,1	29,5	32,6	22,2	15,6	13,8	36,8

Kada govorimo o infrastrukturi, usprkos trendu smanjivanja broja knjižnica, ukupna površina knjižničnih prostora je u porastu, pa je tako 2016. godine ta brojka dosegla 1 104 661 m² (za usporedbu, 2015. godine ona je iznosila 1 080 540 m²). To pokazuje da se knjižnična infrastruktura modernizira, stare građevine se obnavljaju i proširuju, grade se novi, prostraniji objekti. Prosječna površina prostorija narodnih knjižnica bila je 138,4 m², s tim da

su velike razlike vidljive ako usporedimo narodne knjižnice u ruralnim i gradskim područjima. U selima prosječna površina prostorija narodnih knjižnica iznosi 75,5 m², dok je ta brojka u gradovima znatno veća, 487,9 m².

Što se tiče knjižničnog kadra, najveći problemi se pojavljuju u seoskim općinama gdje je broj zaposlenika često sveden na dozvoljeni minimum. Posljedica toga je znatno kraće radno vrijeme (u slučaju knjižničnih ogranaka, čak nekoliko sati tjedno) što utječe na posjećenost knjižnica, a slaba iskorištenost knjižnica može dovesti do njihovog zatvaranja. Zapošljavanje stručnog kadra u narodnim knjižnicama ostajalo je na sličnoj razini u posljednjih nekoliko godina. U 2016. godini narodne knjižnice su u prosjeku zapošljavale 2,6 knjižničara (u gradovima 4,15, a u ruralnim mjestima 0,96). Utjecaj na strukturu zapošljavanja u narodnim knjižnicama mogu imati i promjene u sustavu obrazovanja knjižničara, koje rezultiraju nedovoljnom transparentnošću stručnih kvalifikacija zaposlenika.

Diagram 3. Prosječan broj zaposlenih knjižničara u narod. knjižnicama i ograncima - 2016. g.

Sustav financiranja narodnih knjižnica bazira se na dotacijama lokalnih samouprava odgovornih za njihovu organizaciju i upravljanje. Dodatna sredstva mogu se osigurati sudjelovanjem u projektima i programima koje promoviraju kulturne aktivnosti u lokalnim zajednicama. Dotacije organizatora namijenjene su temeljnim zadaćama narodnih knjižnica i održavanju knjižnične infrastrukture, a čine 93% ukupnih sredstava knjižnice. Ostatak

sredstava pribavlja se od raznih fundacija, fondova Europske Unije i ciljanih projekata Ministarstva kulture i nacionalne baštine, a najčešće kao novčani doprinosi. Postoji i mogućnost sponzorstva privatnih osoba i poduzeća koje potpomažu knjižnice nabavkom uredskog materijala.

Korisnici

Promjene koje su nastupile u narodnim knjižnicama još 1990-ih godina, kao obnova zbirki, uvođenje računala i automatizacija knjižničnog poslovanja, možemo odrediti kao pozitivan razvoj. Međutim, te promjene pratio je i sve veći pad interesa za knjižnice i usluge koje nude. Prvi puta nakon 1992., pad broja korisnika knjižnica zabilježen je 2004. godine (za 0,9%). Sljedeće godine pad je bio izraženiji (2,3%), te se nastavio i 2006. godine. Ukupan broj registriranih korisnika te godine bio je 7 023 259. Smanjeni broj korisnika zabilježen je u urbanim područjima (pad od 261 588 korisnika, odnosno 4,8%) i u ruralnim naseljima (pad od 52 430 korisnika, odnosno 2,8%). Kao što vidimo, pad broja korisnika značajniji je u gradovima, u kojima se tada nalazilo 74% registriranih članova narodnih knjižnica. U narednih deset godina negativan trend se nastavio, a posljednje veliko istraživanje u 2016. godini otkriva nam broj od 6 096 336 korisnika.

U posljednjih dvadesetak godina struktura korisnika doživjela je znatne promjene. Istraživanja pokazuju da mlađa populacija sve manje koristi usluge narodnih knjižnica, a jedini porast pojavljuje se među starijim stanovništvom. Postotak korisnika svih dobnih skupina ispod 24 godine sustavno pada, najizraženije u dobnoj skupini od 16 do 19 godina. U 2006. godini 63,7 % svih korisnika bili su mlađi od 24 godine, a 2016. ta brojka je jedva dosegla 44%. Uzrast od 6 do 12 godina jedini je koji pokazuje dosljednu razinu čitalačkih navika, a najveći broj registriranih korisnika pronalazimo u dobnoj grupi od 24 do 44 godine (oni čine 28,2% svih čitatelja). Smanjenje udjela čitatelja u cjelokupnoj populaciji Poljske, u odnosu na 2015. godinu, primjetan je u svim dobnim skupinama ispod 44 godine: do 5 god. (s 7,2% na 7,1%), 6 do 12 god. (s 34,6% na 34,3%), 13 do 15 god. (s 45,3% na 43,3%), 16 do 19 god. (s 36% na 33,8%), 20 do 24 god. (s 27,5% na 24,8%), 25 do 44 god. (s 14,7% na 14,4%). Porast udjela čitatelja u društvu vidljiv je jedino u dvije dobne skupine, od 45 do 60 godina (s 11,6% na 11,9%) i kod osoba starijih od 60 godina (s 8,5% na 8,8%). Sve veći broj čitatelja starije dobi rezultat je više čimbenika. Jedan od njih je promjena demografske strukture, odnosno starenje stanovništva, a važnu ulogu imaju i edukacijske težnje društva koje u sve

većem broju produžuje razdoblje naobrazbe. Manjak mlađih korisnika odraz je internetskog doba u kojem živimo, brzog i jednostavnog pristupa raznovrsnim sadržajima, ali i nemogućnosti knjižnica da u kratkom periodu prilagode svoje usluge promjenjivim trendovima.

Tablica 4. Struktura korisnika narod. knjižnica i stanovništva Poljske prema dobi - 2016. g.

Dobne skupine	Broj korisnika	Postotak (%) od ukupnih korisnika	Broj stanovništva	Postotak (%) od ukupnog stanovništva	Postotak (%) korisnika od ukupnog stanovništva
Do 5 g.	162 111	2,7	2 277 489	5,9	7,1
6 - 12 g.	957 389	15,7	2 791 203	7,3	34,3
13 - 15 g.	463 939	7,6	1 071 145	2,8	43,3
16 - 19 g.	524 960	8,6	1 553 293	4,0	33,8
20 - 24 g.	570 646	9,4	2 302 001	6,0	24,8
25 - 44 g.	1 717 798	28,2	11 922 681	37,0	14,4
45 - 60 g.	954 621	15,7	8 031 728	20,9	11,9
Više od 60 g.	744 875	12,2	8 483 452	22,1	8,8
UKUPNO	6 096 339	100	38 432 992	100	15,9

U 2016. godini zabilježeno je 113,8 milijuna posudbi jedinica knjižnične građe (u 2015. g. 116 milijuna, pad od 1,9%), od toga oko 109,2 milijuna posudbi knjiga. Posudbe za rad u prostorijama knjižnice brojile su oko 19 milijuna jedinica građe (u 2015. g. 20,4 milijuna, pad od 6,9%).

U posljednja dva desetljeća rad narodnih knjižnica obilježila su dva kontradiktorna trenda. Narodne knjižnice postaju sve modernije i zanimljivije institucije, obnavljaju svoje zbirke, uvode integrirane knjižnične sustave, snabdijevaju korisnike modernim i prostranim objektima i nude učestalo kvalitetnije usluge. Ipak, broj korisnika se iz godine u godinu smanjuje, kao i broj posudbi knjižnične građe, što daje naslutiti da je interes za ove institucije u padu. Razlozi tome su višestruki i potrebno ih je sagledati u širem kontekstu slabljenja kulture čitanja u Poljskoj. Usprkos ovim tvrdnjama, važno je naglasiti da su narodne

knjižnice, uz individualne kupnje, i dalje najčešći izvor knjiga. Njihovi korisnici čine 26% čitateljstva Poljske.

4.3. Zakonodavstveni okvir

Velike zakonodavstvene promjene vezane uz knjižnice provedene se 1990-ih godina. U tom periodu doneseno je mnoštvo zakonskih regulativa - bez presedana u povijesti poljskog knjižničarstva - usmjerenih k raznolikim aspektima organizacije, obveza i prava knjižnica. Poljski sabor omogućio je knjižnicama novi, bogati zakonski okvir dizajniran da uvede knjižnični sustav u eru tržišne ekonomije i nove administrativne podjele zemlje.

Korisno je spomenuti da je sve do 1980-ih knjižnično poslovanje bilo regulirano *Parlamentarnim zakonom o knjižnicama* iz 1968. godine, a u prvim poslijeratnim godinama *Dekretom o knjižnicama* iz 1946. godine.³⁰ To je, ukratko, bio temelj poljske tradicije knjižnične legislative. Uz spomenute zakone, do 1990. godine, donesene su i mnoge odredbe vezane uz knjižnice. Odredbe Ministarstva kulture i umjetnosti (koje naziv mijenja 1999. godine u Ministarstvo kulture i nacionalne baštine) i drugih ministarstva, odredbe vlasti vojvodskih oblasti, raznovrsne smjernice i preporuke Nacionalne knjižnice i vojvodskih narodnih knjižnica, kao i smjernice međunarodnih organizacija.

U 1990-im godinama, prije nego što su novi zakoni o knjižnicama stupili na snagu, dolazi do promjena koje su bile temeljne za knjižnično poslovanje (prvo narodnih, a kasnije i školskih knjižnica). Promjene je donio *Zakon o lokalnim samoupravama* pod kojim su 1991. godine lokalne vlasti postale odgovorne za većinu narodnih knjižnica (oko 9000), a u 1996. godini i za državne škole i školske knjižnice. Zbog toga su gotovo 32 000 od ukupnih 36 000 knjižnica u Poljskoj bile stavljene pod vlast lokalnih samouprava. To je značilo da su od tog trenutka o knjižničnim proračunima, zaposlenicima, stvaranju knjižnične mreže, itd. odlučivale lokalne zajednice, a ne, kao do nedavno, država.

³⁰ Czajka, S. *The new library law in Poland*. // Polish libraries today : the National library tradition and contemporaneity, vol. 5. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2001., str. 72.
URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1245746225.pdf>

Zakoni važni za knjižnični sektor, u kronološkom slijedu, bili su:

- *Zakon o provođenju i organizaciji kulturnih djelatnosti* donesen 25. listopada 1991. godine (i amandmani na zakon iz 1994., 1996. i 1998. godine)
- *Zakon o obveznom primjerku* donesen 7. studenog 1996. godine
- *Zakon o knjižnicama* donesen 27. lipnja 1997. godine
- Zakon donesen 24. srpnja 1998. godine koji se odnosio na promjene raspona ovlasti administrativnih tijela vezanih uz administrativnu reformu³¹

Osim spomenutih zakona, doneseni su i neki zakoni koji se ne odnose izravno na knjižnice, ali su bitni za kontekst u kojem knjižnice posluju. Oni dotiču pitanja informacija o knjigama, pristupa kulturnim i poduzetničkim inicijativama, sustava edukacije, autorskih prava, itd. Neki od zakona koji spadaju u tu kategoriju su: *Zakon o autorskim pravima* iz 1994. godine, raznovrsne uredbe o edukaciji i *Zakon o javnoj nabavci* koji je važan za veće knjižnice, odnosno za održavanje i nabavku zbirki.

Najopsežniji i najvažniji zakon, onaj koji nosi najveću težinu kada su posrijedi knjižnična pitanja, je *Zakon o knjižnicama* iz 1997. godine. Njegovo polje interesa usmjereno je isključivo na knjižnice. Zakon je prihvaćen prije odluke o administrativnoj reformi zemlje (1999. godine) i nije bio kompatibilan s novim administrativnim uređenjem. To je bio povod nužnim preinakama i amandmanima zakona prije nego što je u potpunosti stupio na snagu. Proces pisanja zakona i njegovog kasnijeg prihvaćanja nije prošao bez kritika. Mnoga knjižničarska udruženja bavila su se tim pitanjem, pisala mnogobrojne članke, izjave i vodile polemike. Knjižnični zakon bio je tema i nekoliko simpozija Društva poljskih knjižničara. Nakon što je konačno donesen, zakon je polučio raznolike reakcije unutar knjižničarske zajednice. Najglasnije kritike upućene su nedovoljnoj zaštiti knjižnica od zatvaranja i neprimjerenoj financijskoj potpori. Protivnici zakona smatrali su da lokalne vlasti imaju preveliku slobodu odlučivanja kada su u pitanju sudbine mnogih knjižnica.

Članak 13. jedan je od najznačajnijih elemenata Zakona o knjižnicama, a tiče se problema pripajanja, podijele i zatvaranja knjižnica. Uveden je kao posljedica reakcije knjižničarske zajednice uznemirene količinom zatvorenih knjižnica 1990-ih godina. Ono što zakon propisuje ovim člankom nije utjecalo na odluke lokalnih vlasti vezane uz upravljanje knjižnicama, već je odredilo obvezu javnog obavješćavanja o zatvaranjima knjižnica,

³¹ Ibid., str. 72

njihovim podjelama ili pripajanjima i promjenama statuta. Zakon uvodi obvezujući period od 6 mjeseci u kojem bi javnost bila pravovremeno obaviještena o spomenutim promjenama. Amandmanom 20a iz 1999. godine poslovi nadziranja mreža knjižnica dodijeljeni su vojvodskim knjižnicama, a novonastale kotarske knjižnice dobivaju zakonski okvir djelovanja. Novim amandmanima reguliraju se i obveze svih razina administrativnih jedinica po pitanjima odgovornosti o vođenju i organizaciji barem jedne narodne knjižnice na sve tri razine (vojvodstvo, kotar, općina).

Drugi zakon koji je važan za rad narodnih knjižnica je *Zakon o provođenju i organizaciji kulturnih djelatnosti*. Njime se definiraju pravila upravljanja kulturnim institucijama u Poljskoj i njihov odnos prema državi. To je pravni akt koju učvršćuje poziciju knjižnica u strukturi državnih institucija.³²

U nastavku teksta prikazat ćemo uredbe *Zakona o knjižnicama* koje se odnose na narodne knjižnice u Poljskoj. Podatke ćemo preuzeti iz originalnog pravnog akta objavljenog 26. ožujka 2018. godine.³³

Opći propisi

Članak 1. Zakon određuje opća pravila knjižničnih djelatnosti.

Članak 2. O pitanjima neuvedenim Zakonom o knjižnicama primjenjuju se odgovarajuće odredbe o organiziranju i vođenju kulturnih djelatnosti.

Članak 3.1. Knjižnice i njihove zbirke su nacionalno dobro i služe očuvanju nacionalne baštine. Knjižnice organiziraju i osiguravaju pristup izvorima znanstvenih dostignuća, kao i izvorima dostignuća poljske i svjetske kulture.

2. Pravo na korištenje knjižnica ima javni karakter i temelji se na principima određenima u zakonu.

Članak 4.1. Osnovne zadaće knjižnica su:

1) prikupljanje, obrada, skladištenje i čuvanje knjižnične građe

³² Ibid., str. 77

³³ Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.

URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf>

2) pružanje usluga korisnicima, prije svega davanje na uporabu knjižnične zbirke, pružanje informacija o vlastitim zbirkama, zbirkama drugih knjižnica, muzeja, davanje znanstvenih informacija i suradnja s arhivima u tom pogledu.

3) Zadaće knjižnica mogu podrazumijevati i bibliografsku, dokumentacijsku, znanstveno-istraživačku, izdavačku, edukacijsku, instrukcijsko-metodičku i popularizacijsku djelatnost.

Članak 5. Knjižničnu građu čine dokumenti koji sadrže trajni izraz ljudske misli, namijenjeni diseminaciji, neovisno o mediju i načinu na koji su zabilježeni, a to su: grafički zapisi (pisani, kartografski, ikonografski i glazbeni) te zvučni, vizualni, audiovizualni i elektronički zapisi.

Članak 6.1. Knjižnične zbirke od posebne važnosti i značenja za nacionalnu baštinu čine nacionalni knjižnični fond.

2. Nacionalni knjižnični fond podliježe posebnoj zaštiti.

Nacionalno knjižnično vijeće

Članak 7.1. Nacionalno knjižnično vijeće, u nastavku zvano "Vijeće", djeluje pri nadležnom ministarstvu u svrhu djelatnosti u kulturi i očuvanju nacionalne baštine.

2. Zadaće Vijeća su sljedeće:

- 1) davanje mišljenja o pravnim aktima koji se tiču knjižnica
- 2) koordinacija nacionalnih knjižničnih projekata
- 3) stimulacija razvoja najvažnijih aspekata poljskog knjižničarstva
- 4) davanje mišljenja o djelatnostima i inicijativama ključnim za razvoj knjižnica
- 5) periodično procjenjivanje učinkovitosti knjižničnih djelatnosti i knjižnične politike
- 6) predstavljanje mišljenja po pitanjima pripajanja knjižnica s kulturnim ustanovama koje nisu knjižnice.

3. U sastav Vijeća postavljeni su: ravnatelj Nacionalne knjižnice, ravnatelj Jagiellońske knjižnice, četiri predstavnika narodnih knjižnica izabranih od strane nadležnog ministra za pitanja kulture i očuvanja nacionalne baštine, četiri predstavnika školskih,

pedagoških i znanstvenih knjižnica izabranih od strane nadležnog ministra za pitanja prosvjete i naobrazbe, dva predstavnika znanstvenih nauka izabranih od strane nadležnog ministra za pitanja znanosti, te tri predstavnika iz knjižničnih i umjetničkih područja.

4. Članove Vijeća postavlja nadležni ministar za pitanja kulture i očuvanja nacionalne baštine na period od pet godina.

Organizacija knjižnica

Članak 8.1. Knjižnice organiziraju i vode entiteti koji se u daljnjem tekstu nazivaju "organizatori".

2. Organizatori knjižnica su:

- 1) ministri i upravitelji središnjih ureda
- 2) jedinice teritorijalne samouprave

3. Organizatori knjižnica mogu biti i:

- 1) fizičke osobe
- 2) pravne osobe
- 3) organizacijske jedinice koje nisu pravne osobe

Članak 9.1. Organizator osigurava uvjete za djelatnost i razvoj knjižnica u skladu s njihovim zadaćama.

2. Organizator ima obvezu osigurati:

- 1) prostor
- 2) sredstva za:
 - a) opremu
 - b) provođenje knjižnične djelatnosti, pogotovo kupovinu knjižnične građe
 - c) profesionalno usavršavanje zaposlenika.

Članak 10. Knjižnica može biti samostalna organizacijska jedinica ili može biti dio druge organizacijske jedinice.

Članak 11.1. Knjižnica koja je samostalna organizacijska jedinica djeluje na temelju dokumenta o stvaranju knjižnice i statutu kojeg oblikuje organizator.

2. Dokument o stvaranju knjižnice sadrži:

- 1) naziv, sjedište, područje i opseg djelatnosti knjižnice
- 2) izvore financiranja

3. Statut određuje:

- 1) ciljeve i zadaće knjižnice
- 2) organe knjižnice i njezine organizacije, što uključuje opseg djelatnosti i lokacije ogranaka i odjeljenja
- 3) naziv mjerodavne jedinice koja nadzire djelatnost knjižnice, odnosno mjerodavnu knjižnicu u sastavu nacionalne knjižnične mreže
- 4) izvore financiranja djelatnosti knjižnice.

Članak 12. Zadaće, organizaciju i opseg djelatnosti knjižnice koja je u sastavu druge organizacijske jedinice određuju pravila zadana od strane upravitelja te jedinice.

Članak 13.1. Organizator može izvršiti pripajanje, podjelu ili zatvoriti knjižnicu.

2. Organizator ima obvezu da 6 mjeseci prije izdavanja pravnog akta o pripajanju, podjeli ili zatvaranju knjižnice priopći javnosti svoju namjeru i da je opravda. Ta obveza tiče se i promjene statuta knjižnice, opsega djelatnosti i lokacija ogranaka i odjeljenja.

3. (ukinuto)

4. Pripajanje, podjela ili zatvaranje knjižnice koja je dio nacionalne mreže knjižnica nastupa nakon konzultacije organizatora s mjerodavnom jedinicom koja nadzire djelatnosti knjižnice. To se odnosi i na pripadajuće ogranke knjižnice.

5. Točke 2. i 4. ne odnose se na knjižnice u sastavu druge organizacijske jedinice.

6. Točke 1., 2. i 4. ne odnose se na školske i pedagoške knjižnice

7. Narodne knjižnice mogu biti, prema članku 19., pripojene drugim kulturnim ustanovama, ako pripajanje ne sprječava obavljanje utvrđenih zadaća.

8. Pripajanje, o kojem je riječ u točki 7., iziskuje savjetovanje s Vijećem i nadležnom vojvodskom knjižnicom te suglasnost ministra nadležnog za pitanja kulture i očuvanja nacionalne baštine.

Članak 14.1. Usluge knjižnica, čiji su organizatori entiteti opisani u članku 8. točki 2., su javno dostupne i besplatne, u skladu s točkom 2.

2. Naknade se mogu uzimati:

- 1) za informacijske, bibliografske, reprografske i usluge međuknjižnične posudbe
- 2) za posudbu audiovizualne građe
- 3) u formi kaucije za posuđenu knjižničnu građu
- 4) zbog kašnjenja povrata posuđene knjižnične građe
- 5) zbog oštećenja, uništenja ili nevraćene knjižnične građe.

3. Visina naknade, o kojima je riječ u članku 14.2. točki 1. i 2., ne može prelaziti troškove izvršenja usluge.

4. Uvjete i odredbe korištenja knjižnice određuju pravila koja donosi ravnatelj (upravitelj).

Članak 15. U sastavu knjižnice može djelovati knjižnično vijeće ili neki drugi savjetodavni organ, na temelju principa ustanovljenih statutom.

Narodne knjižnice

Članak 18.1. Narodne knjižnice služe zadovoljavanju obrazovnih, kulturnih i informacijskih potreba cjelokupnog stanovništva i sudjeluju u širenju znanja i kulture.

2. Javni karakter imaju i Nacionalna knjižnica i središnje knjižnice jedinica lokalnih samouprava.

3. Narodna knjižnica može biti samostalna kulturna institucija ili biti u sastavu druge kulturne ustanove kao rezultat pripajanja, o čemu je riječ u članku 13. točki 7.

4. Organizaciju i opseg djelatnosti narodne knjižnice u sastavu druge kulturne ustanove određuje organizator u statutu te kulturne ustanove.

Članak 19.1. Narodne knjižnice organiziraju se na način koji stanovnicima osigurava prikladan pristup knjižničnoj građi i informacijama.

2. Općina organizira i vodi najmanje jednu općinsku narodnu knjižnicu s pripadajućim brojem ogranaka, odjeljenja i knjižničnih punktova.

3. Kotar organizira i vodi najmanje jednu kotarsku narodnu knjižnicu. Zadaće kotarske narodne knjižnice može ispunjavati, na temelju sporazuma, vojvodska ili općinska narodna knjižnica, pod uvjetom da se njezino sjedište nalazi na teritoriju kotara.

4. Samouprava vojvodstva organizira i vodi najmanje jednu vojvodsku narodnu knjižnicu.

5. Središnje knjižnice samoupravnih jedinica mogu sporazumno s drugim knjižnicama i ustanovama, uz pristanak organizatora, zajednički pružati knjižnične usluge na pojedinim područjima i u pojedinim sredinama.

Članak 20.1. Zadaće vojvodske narodne knjižnice su:

1) prikupljanje, obrada i davanje na uporabu knjižnične građe koja služi zadovoljavanju informacijskih i edukacijskih potreba, potreba samoobrazovanja, te čine dostupnim znanja o vlastitoj regiji i njezinim kulturnim, znanstvenim i gospodarskim dostignućima

2) ispunjavanje funkcije knjižnično-bibliografskog središta, organizacija sustava međuknjižnične posudbe, izrada i objavljivanje regionalnih bibliografija i omogućavanje pristupa građi regionalnog karaktera

3) izrada studija o stanju i stupnju zadovoljavanja potreba korisnika, izrada analize stanja organizacije i razmještaja knjižnica, te izrada prijedloga o tim pitanjima

4) pružanje instrukcijsko-metodičke pomoći knjižnicama i izrada programa stručnog usavršavanja

5) nadziranje izvršenja zadataka kotarskih i općinskih knjižnica

2. Narodna knjižnica, čiji je organizator kotar ili gradsko sjedište kotara, koja djeluje u glavnom gradu vojvodske samouprave, može ispunjavati zadaće o kojima je riječ u točki 1. na temelju sporazuma vojvodske samouprave i organa vlasti kotara ili gradskog sjedišta kotara. Dogovor se posebno tiče pitanja visine financijskih sredstava, i tko ih osigurava, potrebnih za provođenje djelatnosti knjižnice.

Članak 20a.1. Kotarska narodna knjižnica ispunjava sukladne zadaće ustanovljene u članku 20. točki 1. i surađuje s vojvodskom narodnom knjižnicom.

2. Narodna knjižnica, čiji je organizator općina, a koja djeluje u gradskom sjedištu kotarske samouprave, može ispunjavati zadaće o kojima je riječ u točki 1. na temelju sporazuma kotarske samouprave i gradonačelnika. Sporazum mora sadržavati odredbe ustanovljene u članku 20. točki 2.

5. MREŽA NARODNIH KNJIŽNICA VARŠAVE

5.1. Varšavska narodna knjižnica - "Koszykowa"

Mreža narodnih knjižnica Varšave sastoji se od Varšavske narodne knjižnice - koja ima status središnje narodne knjižnice mazovječkog vojvodstva i ispunjava funkciju kotarske knjižnice mjerodavne za sve općinske knjižnice na području Varšave - i 18 općinskih knjižnica s 184 knjižnična ogranka.³⁴

Varšavska narodna knjižnica, kolokvijalno zvana knjižnica "Koszykowa" (po ulici na kojoj se nalazi), jedna je od najvećih i najstarijih narodnih knjižnica u Poljskoj. Osnovana je 1907. godine i neraskidivo je vezana uz povijest Varšave i Poljske. Osnovala ju je grupa intelektualaca i društvenih aktivista (jedan od kojih je bio i velikan poljske književnosti, Stefan Żeromski) na temelju ideje o pravu na univerzalni i javni pristup ljudskom znanju sačuvanom u knjigama. Organizirana je kao knjižnica koja podjednako služi akademskoj zajednici i svekolikom građanstvu. Ubrzo nakon osnutka, ona postaje kulturno središte i mjesto na kojem se okupljaju stanovnici Varšave, a tako je ostalo i do danas. Od 1928. godine vrši funkciju središnje knjižnice u mreži narodnih knjižnica Varšave, stvara nove informacijske službe i postaje metodološki i edukacijski centar knjižnične struke.

³⁴ Biblioteki publiczne dzielnic Warszawy - Mazowiecki system informacji bibliotecznej.
URL:<http://www.koszykowa.pl/biblioteki-mazowska/biblioteki-publiczne-dzielnic-warszawy>

Varšavska narodna knjižnica danas posjeduje jednu od najvećih knjižničnih zbirki u cijeloj državi, a broji oko 1,5 milijuna jedinica knjižnične građe. Prema zakonskom propisu, knjižnici se dostavlja obvezni primjerak od 1917. godine, što joj je omogućilo da izgradi opsežnu kolekciju domaće literature.³⁵ Svoja sredstva izdvaja i za kupnju stare i rijetke građe, pogotovo iz područja društvenih znanosti, i za nabavu stranih publikacija. Najvrjednija građa vezana je uz povijest Varšave, a neke od tih zbirki sadrže rijetke varšavske časopise iz 19. stoljeća, zabranjene publikacije iz vremena varšavskog ustanka u Drugom svjetskom ratu, notne zapise i fotografije iz 19. stoljeća, varšavske vodiče iz perioda 1801. - 1945. i raznovrsnu kartografsku građu. Čuvaju se publikacije posvećene povijesti knjige, knjižnica, bibliotekarske i informacijske znanosti, novinarstva i arhivistike. Zbirka sadrži i malen broj vrijednih inkunabula, rukopisa i knjiga tiskanih prije 1800. godine. U knjižničnom arhivu sačuvani su dokumenti vezani uz rad knjižnice od njezinog osnutka, ali i dokumenti koji svjedoče o starijim javnim knjižnicama i čitaonicama. Ta građa čini nezamjenjiv izvor informacija o nastanku i razvoju narodnih knjižnica u Varšavi.³⁶

Posebnost Varšavske narodne knjižnice su dva repozitorija, Muzej dječjih knjiga i Varsaviana. Muzej dječjih knjiga je zbirka koja prikuplja dječju književnost i literaturu o tom žanru. Osim građana, koriste je i književni teoretičari, izdavači, ilustratori i književni kritičari kao važan izvor na temu dječje književnosti. Zbirka broji oko sto tisuća jedinica građe, uglavnom dječjih knjiga izdanih od 1801. godine do danas, i poljskih časopisa za djecu. Muzej dječjih knjiga smješten je u posebno odjeljenje knjižnice s vlastitom čitaonicom, a predstavlja najopsežniju i najvažniju zbirku toga tipa u Poljskoj. Građu je moguće pretraživati i rezervirati preko *online* kataloga, dok se starija građa nudi na korištenje isključivo u prostorijama čitaonice. Knjižnica izrađuje bibliografije o literaturi vezanoj uz književnu kritiku, povijest i teoriju dječje književnosti, kao i o adaptacijama za film i kazalište. Također, objavljuje kratke tekstove na temu dječje književnosti (npr. o najnovijim trendovima) koji su dostupni na internetskim stranicama knjižnice.³⁷ Zbirka Varsaviana sadrži raznolike publikacije vezane uz povijest Varšave i njezinih stanovnika, a smještena je u posebne

³⁵ Biblioteka teraz i kiedyś - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy. URL:<http://www.koszykowa.pl/dla-czytelnikow/o-bibliotece/biblioteka-teraz-i-kiedys>

³⁶ Górka, E., Popłowska, J. *The Warsaw public library in Koszykowa street.* // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011., str. 108.

URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

³⁷ Nowe trendy w literaturze dla dzieci i młodzieży - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy. URL:<http://www.koszykowa.pl/mkd/nowe-trendy-w-literaturze-dla-dzieci-i-mlodziezy>

prostorije s čitaonicom. Osnovana je 1962. godine i osmišljena kao centar informacija o Varšavi. Dio građe je digitaliziran i dostupan putem baze podataka.³⁸

Knjižnica svoju zbirku promovira kroz izdavački rad. Serijsku publikaciju *Djela Varšavske narodne knjižnice* (*Prace Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy*) izdaje dugi niz godina, a prvi broj izašao je prije Drugog svjetskog rata. Izdaje i periodičnu publikaciju *Varšavska zasjedanja* (*Sesje Varsavianistyczne*) koja izlazi od 1991. godine i dokumentira znanstvene skupove o povijesti knjige u Varšavi. Najznačajnija izdanja obuhvaćaju bibliografski rad, a to su: retrospektivna *Bibliografija dječje književnosti* (*Bibliografia literatury dla dzieci*); *Bibliografija varšavskih časopisa za godine 1579. - 1981.* (*Bibliografia czasopism warszawskich za lata 1579.-1981.*); *Bibliografija o Varšavi i varšavskoj regiji* (*Bibliografia Warszawy i województwa warszawskiego*); *Bibliografija o mazovjeckom vojvodstvu* (*Bibliografia województwa mazowieckiego*). Varšavska narodna knjižnica započela je i s izdavanjem mjesečnika *Bibliotekar* (*Bibliotekarz*), čiji se prvi broj pojavljuje 1934. godine, a izlazi do danas. Osim u svojim publikacijama, knjižnica predstavlja svoje kolekcije organizirajući izložbe u vlastitim prostorijama.³⁹

Od samog početka, jedan od glavnih ciljeva Varšavske narodne knjižnice bio je stvaranja učinkovite informacijske službe. Imala je razvijeni kartični katalog kojeg 1993. godine zamjenjuje integrirani knjižnični sustav ALEPH. Zahvaljujući tom sustavu omogućen je *online* uvid u kataloge narodnih knjižnica na području Varšave. Danas se on koristi u okviru *Mazovjeckog sustava knjižničnih informacija* (*Mazowiecki system informacji bibliotecznej*) i objedinjuje knjižnične kataloge na širem području vojvodstva.⁴⁰ Svrha tog projekta je ujednačavanje pristupa informacijama unutar regije i elektroničko povezivanje mazovječkih knjižnica. Knjižnica aktivno sudjeluje i u nekoliko domaći i stranih projekata, poput projekta NUKAT, *online* kataloga koji povezuje kataloge poljskih znanstvenih knjižnica, i projekta OCLC WorldCat, koji omogućuje pretraživanje zbirke knjižnica diljem svijeta. Internetska stranica Varšavske narodne knjižnice (www.koszykowa.pl) počinje djelovati 1995. godine, a danas je najvažniji izvor informacija o knjižničnim aktivnostima, kao i točka pristupa ranije spomenutim katalogima i bazama podataka.

³⁸ *Sesje varsavianistyczne* - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy.
URL:<http://www.koszykowa.pl/varsaviana/sesje-varsavianistyczne>

³⁹ Górska, E., Popłońska, J. *The Warsaw public library in Koszykowa street.* // *Polish libraries today*, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 105 - 113., str. 109.
URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>

⁴⁰ Biblioteki Mazowsza - Mazowiecki system informacji bibliotecznej. URL:<http://wodnik.biblpubl.waw.pl>

5.2. Općinske narodne knjižnice u Varšavi

Varšava ima 18 glavnih općinskih narodnih knjižnica.⁴¹ Svaka od njih djeluje kao središte svoje male knjižnične mreže sastavljene od različitog broja knjižničnih ogranaka. Glavne knjižnice se nazivaju po predjelima grada, odnosno kvartovima (dzielnica). Neke od njih su Biblioteka publiczna w dzielnicy Śródmieście, Biblioteka publiczna w dzielnicy Żoliborz, Biblioteka publiczna w Wilanowie, Biblioteka publiczna w dzielnicy Wola, itd. Ogranci su većinom posudbene knjižnice za odrasle i dječje knjižnice, a njihov broj varira od kvarta do kvarta. Pa tako Biblioteka publiczna w dzielnicy Śródmieście vodi 30 ogranaka⁴², dok Biblioteka publiczna w Wilanowie ima samo 3 knjižnična ogranka.⁴³

Osim dječjih i knjižnica za odrasle, postoje i drugačiji tipovi ogranaka i usluga koje nude, a primjer će nama biti Biblioteka publiczna w dzielnicy Mokotów. Ta knjižnica vodi dvije znanstvene čitaonice koje sakupljaju i nude na korištenje stranu i domaću znanstvenu literaturu, enciklopedije, leksikone, rječnike, atlase, školske i sveučilišne udžbenike, dnevni tisak i raznovrsne časopise na temu kulture i znanosti. Omogućuju i besplatan pristup internetu, Wi-Fi, usluge fotokopiranja i skeniranja građe. Čitaonice organiziraju književne susrete, tematske radionice, predavanja, pa čak i koncerte i filmske projekcije. Dvije multimedijalne knjižnice, osim knjiga i časopisa, nude audio knjige, računalne igre i besplatan pristup računalnim programima poput Adobe Photoshop CS6 ili Pinnacle Studio18. Knjižnica Mokotów organizira knjižnične punktove i uslugu "knjiga na zahtjev" ("książka na telefon"). Knjižnični punktovi mogu se otvoriti u školama, domovima kulture, centrima za socijalnu i zdravstvenu skrb, visokoškolskim ustanovama i zatvorima. Te ustanove naručuju veći broj knjižnične građe koja im se dostavlja u prostorije knjižničnog punkta. Usluga "knjiga na zahtjev" namijenjena je starim, bolesnim ili nepokretnim osobama koje nisu sposobne same posuđivati knjige. Informacije o knjigama i narudžba vrše se preko telefona nakon čega se željena građa dostavlja korisnicima.⁴⁴

Svih 18 glavnih narodnih knjižnica imaju status pravne osobe i djeluju kao samoupravne kulturne ustanove. Njihove misije određuju temeljne zadaće knjižnica i njihovih ogranaka, a to se uglavnom odnosi na zadovoljavanje informacijskih, edukacijskih i kulturnih

⁴¹ Biblioteki publiczne dzielnic Warszawy - Mazowiecki system informacji bibliotecznej.

URL:<http://www.koszykowa.pl/biblioteki-mazowska/biblioteki-publiczne-dzielnic-warszawy>

⁴² Filie biblioteczne - Biblioteka publiczna w dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy.

URL:<http://www.biblioteka.waw.pl/index.php/filie-biblioteczne.html>

⁴³ Kontakt - Biblioteka publiczna w Wilanowie. URL:<http://www.bibliotekawilanowska.pl/kontakt>

⁴⁴ Biblioteka publiczna w dzielnicy Mokotów. URL:<http://www.bpmokotow.waw.pl/bpmok/index.php>

potreba stanovnika Varšave. Njihova zadaća obuhvaća izgradnju knjižnične zbirke koja se nudi na uporabu korisnicima, prikupljanje literature o predjelu grada u kojem se nalaze, provođenje informacijsko-bibliografske djelatnosti, organizaciju međuknjižnične posudbe, promociju čitanja u svojoj sredini, osiguravanje dostupnosti informacijske i komunikacijske tehnologije te suradnju s drugim kulturnim ustanovama i društvima u svrhu promicanja kulture.

Knjižnice nude raznovrsne usluge i programe, ali se posebno brinu za stariju populaciju i djecu. Jedan od važnih projekata u kojeg su uključene mnoge knjižnice je Mjesto digitalnog obrazovanja starijih osoba (Punkt cyfrowego wsparcia seniora). To je besplatna usluga za stanovnike starije od 60 godina, a obuhvaća tečajeve rada na računalima, tabletima, pametnim telefonima i pruža savjete o korištenju printera i fotokopirnih aparata. Dječje knjižnice nude raznovrsne programe za predškolsku djecu, osiguravaju prostor igraonice u kojem djeca imaju pristup igrama i dječjoj literaturi. Na primjer, knjižnica Miasteczko Wilanów osigurava prostor s interaktivnom podlogom, "magični tepih", na kojoj djeca kroz igru vježbaju koordinaciju pokreta. Organiziran je i "klub malih čitatelja", umjetničke radionice za stariju djecu i radionice kojima je svrha motivirati i pripremiti predškolsku djecu za učenje.⁴⁵ Popularni programi za odrasle su knjižni klubovi. Oni se održavaju u prostorijama knjižnica gdje se korisnici sastaju i raspravljaju o književnosti. Razgranati sustav volonterski službi provodi tečajeve stranih jezika, računalne tečajeve, dostavlja knjige bolesnim i nemoćnim osobama, pomaže u organizaciji edukacijsko-kulturnih projekata i obavlja razne pomoćne poslove u knjižnicama.

Mnoge knjižnice pokreću projekte digitalizacije, najčešće u svrhu stvaranja digitalizirane zavičajne zbirke. Jedna od takvih je Biblioteka publiczna w dzielnicy Włochy koja je pokrenula projekt stvaranja multimedijalnog arhiva. Cilj je sakupiti građu o povijesti i stanovnicima tog dijela Varšave i ponuditi je korisnicima. Stanovnici donose stare fotografije i tiskane materijale koji se potom kopiraju i čuvaju u digitalnom obliku. Knjižnica prikuplja zanimljive materijale u suradnji s Nacionalnom knjižnicom i stvara bazu podataka koja svjedoči o tradiciji lokalne zajednice.⁴⁶

⁴⁵ Filia Miasteczko Wilanów - Biblioteka publiczna w Wilanowie.

URL: <http://www.bibliotekawilanowska.pl/filia-miasteczko-wilanow>

⁴⁶ Multimedialne Archiwum Miasta Ogrodu Włochy - Biblioteka publiczna w dzielnicy Włochy m.st. Warszawy. URL: <https://www.bpwlochy.waw.pl/index.php/multimedialne-archiwum-miasta-ogrodu-wlochy/297-multimedialne-archiwum-miasta-ogrodu-wlochy>

6. ZAKLJUČAK

Narodne knjižnice kulturne su ustanove od velike društvene važnosti. Temeljene su na ideji o univerzalnom i slobodnom pristupu informacijama i znanju. One su ključne ustanove u procesu cjeloživotnog učenja, a u novije vrijeme imaju zadatak omogućiti pristup sve rasprostranjenijim informacijskim tehnologijama. U Poljskoj narodne knjižnice imaju bogatu povijest. Prva knjižnica dostupna javnosti osnovana je 1747. godine i od tog vremena takva vrsta ustanova ima značajnu ulogu u poljskom društvu. To je posebno dolazilo do izražaja u periodima kada Poljska nije postojala kao samostalna država. Osim uobičajenih zadaća, u to vrijeme knjižnice su imale plemeniti cilj očuvanja poljske nacionalne svijesti čuvajući i prikupljajući knjige na poljskom jeziku.

Suvremena mreža narodnih knjižnica u Poljskoj zrcali administrativno uređenje zemlje. Tri razine lokalnih samouprava čine vojvodstva, kotari i, najmanje jedinice, općine. Šesnaest vojvodskih narodnih knjižnica imaju ulogu središnjih knjižnica svojih regija i koordiniraju rad cjelokupne mreže narodnih knjižnica. Srednju razinu čine kotarske knjižnice koje imaju ingerenciju nad općinskim knjižnicama i njihovim ograncima. *Zakon o knjižnicama* najvažniji je pravni akt koji regulira poslovanje narodnih knjižnica u Poljskoj, a donesen je 1997. godine. Bitne odredbe tog zakona tiču se statusa knjižnica, odnosno prelaska iz državne u nadležnost lokalnih vlasti. Iako postavlja jasne temelje za razvoj mreže narodnih knjižnica, zakon ima i svoje kritičare u knjižničarskim krugovima. Glavna zamjerka je prevelika sloboda lokalnih vlasti u odlučivanju o financijskim resursima knjižnica, čije se sudbine tako u potpunosti stavljaju u njihove ruke.

Smjer razvoja narodnih knjižnica u Poljskoj nije jednoznačan. S jedne strane broj narodnih knjižnica se drastično smanjio u posljednjih dvadesetak godina, ali njihova infrastruktura postaje sve razvijenija, a zbirke sve kvalitetnije i bogatije. Negativan trend uočljiv je i u broju korisnika, ali to se, između ostalog, može pripisati i okolnostima visokotehnološkog doba u kojem živimo. Narodne knjižnice trude se ići u korak s vremenom nudeći sve veći broj *online* usluga i zanimljivog sadržaja kako bi privukle mlađu populaciju. Primjer tome mogu biti varšavske narodne knjižnice koje imaju bogatu ponudu sadržaja za sve dobne skupine i za sve grupe korisnika. One predstavljaju kulturno središte svojih zajednica, svjedoče njihovoj povijesti i rade na tome da postanu još vidljivije institucije u svojem okruženju.

Literatura

1. Biblioteka publiczna m.st. Warszawy : biblioteka główna województwa mazowieckiego.
URL:<http://www.koszykowa.pl/>
2. Biblioteka publiczna w dzielnicy Mokotów.
URL:<http://www.bpmokotow.waw.pl/bpmok/index.php>
3. Biblioteka teraz i kiedyś - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy.
URL:<http://www.koszykowa.pl/dla-czytelnikow/o-bibliotece/biblioteka-teraz-i-kiedys>
4. Biblioteka Załuskich : pierwsza polska biblioteka publiczna.
URL:<https://www.bryk.pl/wypracowania/historia/ciekawostki/19957-biblioteka-zaluskich-pierwsza-polska-biblioteka-publiczna.html>
5. Biblioteki Mazowska - Mazowiecki system informacji bibliotecznej.
URL:<http://wodnik.biblpubl.waw.pl>
6. Biblioteki powiatowe - Biblioteka śląska
URL:http://www.bs.katowice.pl/pl/dla_bibliotekarzy/biblioteki_samorzadowe/biblioteki_powiatowe
7. Biblioteki publiczne dzielnic Warszawy - Mazowiecki system informacji bibliotecznej.
URL:<http://www.koszykowa.pl/biblioteki-mazowska/biblioteki-publiczne-dzielnic-warszawy>
8. Budyńska, B. *Local government public libraries in Poland.* // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 5 - 15. URL:
<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>
9. Czajka, S. *The new library law in Poland.* // Polish libraries today : the National library tradition and contemporaneity, vol. 5. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2001. Str. 72 - 78. URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1245746225.pdf>
10. Filia Miasteczko Wilanów - Biblioteka publiczna w Wilanowie.
URL:<http://www.bibliotekawilanowska.pl/filia-miasteczko-wilanow>
11. Filie biblioteczne - Biblioteka publiczna w dzielnicy Śródmieście m.st. Warszawy.
URL:<http://www.biblioteka.waw.pl/index.php/filie-biblioteczne.html>

12. Gill, P. *Predstavljjanje IFLA-inih smjernica za narodne knjižnice*. // Hrvatske narodne knjižnice u svjetlu IFLA-inih smjernica : zbornik radova / urednice Tatjana Pavičić, Jadranka Slobodanac. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2004.
13. Górka, E., Popłońska, J. *The Warsaw public library in Koszykowa street*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 105 - 113.
URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>
14. *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice*. 2. hrvatsko izd., (prema 2. izmijenjenom izd. izvornika). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011.,
15. Informacje o bibliotece - Wojewódzka biblioteka publiczna w Krakowie.
URL:<http://www.rajska.info/biblioteka/informacje-o-bibliotece.html>
16. Jezierska, M. *Organizational problems of public libraries*. // Polish libraries today, vol. 8. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2011. Str. 15 - 21.
URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1328535171.pdf>
17. Kontakt - Biblioteka publiczna w Wilanowie.
URL:<http://www.bibliotekawilanowska.pl/kontakt>
18. Manteufflowa, M. *Jak powstała pierwsza publiczna biblioteka narodowa w Europie*. // Mówią wieki, 2, 1959. URL:http://wilanow-palac.pl/jak_powstala_pierwsza_publiczna_biblioteka_narodowa_w_europie.html
19. Multimedialne Archiwum Miasta Ogrodu Włochy - Biblioteka publiczna w dzielnicy Włochy m.st. Warszawy. URL:
<https://www.bpwlochy.waw.pl/index.php/multimedialne-archiwum-miasta-ogrodu-wlochy/297-multimedialne-archiwum-miasta-ogrodu-wlochy>
20. Narodowy program rozwoju czytelnictwa - Ministerstwo kultury i dziedzictwa narodowego. URL:<http://www.mkidn.gov.pl/pages/strona-glowna/finansowanie-i-mecenat/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa.php>
21. Nowe trendy w literaturze dla dzieci i młodzieży - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy. URL:<http://www.koszykowa.pl/mkd/nowe-trendy-w-literaturze-dla-dzieci-i-mlodziezy>
22. Sesje varsavianistyczne - Biblioteka publiczna m.st. Warszawy.
URL:<http://www.koszykowa.pl/varsaviana/sesje-varsavianistyczne>

23. Skrzyniarz, R. *Tworzenie bibliotek jako działalność wspierająca wychowanie ku niepodległej Rzeczypospolitej*. // Polska myśl pedagogiczna, 2, 2015.
URL:https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/17880/skrzyniarz_tworzenie_bibliotek_jako_dzia%C5%82alnosc_wspieraj%C4%85ca_wychowanie.pdf?sequence=1&isAllowed=y
24. Stan bibliotek w Polsce objętych badaniem Głównego urzędu statystycznego – 2016 r.
URL:<https://www.bn.org.pl/download/document/1518520996.pdf>
25. Ustawa o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r.
URL:<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/U/D19970539Lj.pdf>
26. Wilko, K. *Biblioteki gminne i powiatowe*.
URL:<https://samorząd.infor.pl/sektor/zadania/kultura/388730,Biblioteki-gminne-i-powiatowe.html>
27. Wojewódzka biblioteka publiczna i centrum animacji kultury w poznań.
URL:<https://www.wbp.poznan.pl/>
28. Wojewódzka biblioteka publiczna w Krakowie. URL:<http://www.rajska.info/>
29. Wołosz, J. *Changes in public librarianship in Poland after the political transformation of 1989*. // Polish libraries today : polish research libraries, vol. 7. Warszawa : Biblioteka narodowa, 2007. Str. 139 - 145. URL:
<https://www.bn.org.pl/download/document/1245746266.pdf>
30. Wymazał, I. *Punkt biblioteczny czy filia*. - Gazeta powiatowa.
URL:<http://gazetapowiatowa.pl/wiadomosci/punkt-biblioteczny-czy-filia/>